

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

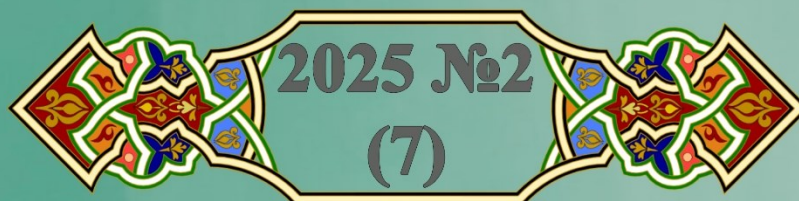
p-ISSN 2992-9229

e-ISSN 3060-5318

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

SAMARQAND – 2025

p-ISSN 2992-9229

e-ISSN 3060-5318

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

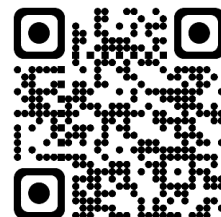
XALQARO ILMIY JURNALI

“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL

ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2025

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Juliboy ELTAZAROV

f.f.d., professor (O‘zbekiston)

Roxila RUZMANOVA

f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti rektori (O‘zbekiston);

Hakim XUSHVAQTOV – f-m.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston);

Akmal AHATOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha
prorektori (O‘zbekiston);

Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Suyun KARIMOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Musa YULDASHEV – f.f.n., professor
(O‘zbekiston);

Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., professor
(O‘zbekiston);

Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Hotam UMUROV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston);

Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya);

Abdusalam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya);

Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya);

Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya);

Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH);

Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon);

Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya);

Foziljon SHUKUROV – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Shahnoza XUSHMURODOVA – DSc, professor
(O‘zbekiston);

Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Feruza JUMANIYAZOVA – Phd, dotsent
(O‘zbekiston);

Istoda RASULOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Feruza MANUKYAN – Phd (O‘zbekiston);

Mas’ul muharrir: **PhD, dotsent Zokir
BAYNAZAROV** (O‘zbekiston);

Texnik xodim: **Raxmatulla SHOKIROV**
(O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор,
ректор Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.-м.н., профессор,
проректор по научной работе и инновациям
Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор,
проректор по международному
сотрудничеству Самаркандского
государственного университета имени
Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент
(Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хотам УМУРОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор
(США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор
(Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

Фозилжон ШУКУРОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОДОВА – DSc, профессор
(Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза ДЖУМАНИЯЗОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Истода РАСУЛОВА – PhD, доцент (Узбекистан);

Феруза МАНУКЯН – Phd (Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD, доцент Зокир
БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ
(Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:

Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan)

Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)

Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khotam UMUROV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);

Prof. Dr. Abdusalam ARVAS (Turkey);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);

Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);

Prof. Dr. Temur KOJAĞLU (USA);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Turkey);

Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);

Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);

Ass. Prof. PhD. Foziljon SHUKUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dinara İSLAMOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Feruza JUMANIYAZOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Istoda RASULOVA (Uzbekistan);

PhD. Feruza MANUKYAN (Uzbekistan);

Managing editor: *Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV* (Uzbekistan)

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Kasimcon SODİKOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hotam UMUROV (Özbekistan);

Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);

Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);

Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU (ABD);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);

Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);

Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);

Doç. Dr. Fozilcon ŞUKUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Istoda RASULOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Sorumlu Editör: *Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV* (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatullah ŞOKİROV** (Özbekistan)

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

TURKIY TILLAR VA ADABIYOT TADQIQOTLARI TARIXI

Muhabbat KURBANOVA, Sevara RAHMATOVA

SHE’RIYATDA TIL BIRLIKLARI TAKRORI VA KONNOTATSIYA 8

Saparbek MIRZABAEV

QARAQALPAQ ESSE TEKSTLERINDE TENEWLERDİN STILLIK ÖZGESHELIKLERI.. 16

Faruk TOPRAK

SEMERKAND ÜZERİNE SÖYLENMİŞ BAZI ARAPÇA ŞİİRLER..... 24

Rohila RUZMANOVA

TÜRKÇENİN OKUTULMASIYLA İLGİLİ GÖRÜŞLER 32

Emrah YILMAZ

1926’DAN 2026’YA TÜRKOLOJİ’NİN ASIRLIK İRADESİ..... 38

SHOKIROV Raxmatulla, TOXIROVA Sarvinoz

SADRIDDIN AYNİY VA TURKIY ADABIYOT: MA’RIFATPARVARLIK VA UYG‘UNLIK-
NING MADANIY KO‘PRIGI 53

ESHMAMATOVA Mahliyo

TURKIY TILLAR PARALLEL KORPUSINI YARATISHDA TIL VA NUTQ BIRLIKLARI
TADQIQI..... 65

Dilorom MUMINOVA

TURKIY ADABIYOTDA G‘AZAL JANRI RIVOJIDA NOMALARNING O‘RNI..... 73

XUSHBOQOV Qobilbek

SHAFOAT RAHMATULLO TERMIZIY SHE’RIYATIDA FONETIK TAKRORLAR 79

DUSMURATOV Qahramon

IQBOL MIRZONING “BONU” ROMANIDA BADIY PSIXOLOGIZM TALQINI 87

BOYMIRZAYEV Akbarali, NAZIROV Salimbek

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI BARQAROR BIRIKMALARNING PARALLEL
LUG‘ATINI TUZISH MASALALARI 92

ATABAYEVA Guljahon

HAYKU JANRI VA UNING O‘ZBEK ADABIYOTIGA TA’SIRI 98

ERNAZAROV Rahmon, MAVLONOV Ahmadjon

OQ VA QORA LEKSEMASI TAHLILI 105

ЧОРИЕВ Баходир

ВОКАТИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ
СОСТОЯНИЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А.П. ЧЕХОВА И А. КАХХАРА..... 112

DJUMAMURATOV Kuanishbay

FRAZEOLOGIK BIRLIK LARNING TURLI TIZIMLI TILLARDA NAMOYON BO‘LISHI-
NING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI 116

MUXAMMADIYEV Nodir

QASHQADARYO SHEVASIGA XOS O‘ZLASHMALAR TAHLILI 122

Zokir BAYNAZAROV, Zarifa XUSANOVA

TINISH BELGILAR TARIXI VA ULARNING YOZMA MATNLARDA QO‘LLANILISH
XUSUSIYATLARI..... 126

TURKIY XALQLARNING IJTIMOY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Rustam BERDIYEV

MARKAZIY OSIYODA KIDAN VA QORAXITOYLAR DAVRI TARIXIDAN 141

Normahammad XOLMATOV, Zarifa XOLMATOVA, Rufat KARIMOV

ISHLAB CHIQARISH IQTISODIYOTINING ILK KURTAKLARI (ZARAFSHON VOHASI)
..... 149

Odil ERGASHEV

O‘ZBEKISTONNING TOSH DAVRI USTAXONALARI 157

Mirolim BERDIQULOV

JANUBIY O‘ZBEKISTON TO‘DA-1 NEOLIT DAVRI MAKONI..... 163

Sunnatillo RASHIDOV

KARMANA HUDUDINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O‘RGANILISHI 170

Ulug‘bek UMAROV

TAQINCHOQLAR - IJTIMOY TENGSIZLIK KO‘RSATKICHI 177

Saydazim AMONOV

KESH VOHASINING O‘RTA ASRLAR RUSTOQLARI 183

Anvar UMAROV

TURKMANLARNING JOYLASHISHI TARIXI (ZARAFSHON VODIYSI MISOLIDA).... 188

AZIZ MUSHTARIY!

Bu sonda turkologiya, tarix, tilshunoslik va adabiyot sohalaridagi original tadqiqotlar o‘rin olgan. She‘riyatdagi til birliklarining takrori va ma‘nodoshligi, Samarqand haqidagi arab she‘rlari va tinish belgilarining tarixiy rivojlanishi tadqiq qilinadi; turkiy ta‘lim va til ta‘limiga oid tanqidiy qarashlar, turkologiya fanining 1926-2026 yillardagi asriy iroda va taraqqiyot jarayoni o‘quvchilarimiz e‘tiboriga havola etiladi. Sadreddin Ayniyning adabiyotdagi o‘rni kabi mavzular muhokama qilinadi. Nomalarning g‘azal janridagi o‘rni, Shafolat Rahmatulloh Termiziyning fonetik takrorlari, Iqbol Mirzoning “Bonu” romanining ko‘p tarmoqli talqinlari ham o‘quvchiga taqdim etilgan. Bundan tashqari, turk shevalarining parallel korpus tadqiqotlari, ingliz va o‘zbek tillaridagi barqaror birikmalarning parallel lug‘ati, hayku janrining o‘zbek adabiyotiga ta‘siri baholanadi. Tarix va arxeologiya sohasida Kiden va Qoraxitoy tarixi, ishlab chiqarish xo‘jaligining dastlabki bosqichlari, O‘zbekistondagi tosh davri ustaxonasi, Karmanadagi arxeologik tadqiqotlar, Kesh vohasining o‘rta asr xarobalari va turkmanlarning manzilgohlari tarixiga oid yangi topilmalar o‘rtoqlashmoqda. Jurnalimizning ushbu sonidagi tadqiqotlar turkologiya va unga aloqador fanlar bo‘yicha yangi izlanishlarga ilhom beradi, degan umiddamiz...

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

This issue includes original research in the fields of Turkology, history, linguistics and literature. While the repetition and connotation of language units in poetry, Arabic poems on Samarkand and the historical development of punctuation marks are examined; critical views on the teaching of Turkish and language education, and the century-long will and development process in the field of Turkology from 1926 to 2026 are presented to the attention of our readers. Topics such as the place of Sadreddin Ayni in literature are discussed. The role of nomas in the ghazal genre, the phonetic repetitions of Shafolat Rahmetullah Termizi and multidisciplinary interpretations of Iqbol Mirzo's novel "Bonu" are also presented to the reader. In addition, parallel corpus studies of Turkish dialects, a parallel dictionary of permanent elements in English and Uzbek languages, and the effects of the Haiku genre in Uzbek literature are evaluated. In the field of history and archaeology, new findings are shared on the history of Kiden and Karahitay, the early stages of production economy, the stone age workshop in Uzbekistan, the archaeological research in Karmana, the medieval ruins of the Kesh oasis and the settlement history of the Turkmens. We hope that the studies in this issue of our journal will inspire new research in Turkology and related disciplines...

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Bu sayımızda, Türkoloji, tarih, dil bilimi ve edebiyat alanlarında özgün araştırmalar yer almaktadır. Şiirde dil birimlerinin tekrarı ve çağırışımı, Semerkant üzerine Arapça şiirler ve noktalama işaretlerinin tarihi gelişimi incelenirken; Türkçenin okutulması ve dil eğitimine ilişkin eleştirisel görüşler ile 1926'dan 2026'ya uzanan Türkoloji alanındaki asırlık irade ve gelişim süreci okuyucularımızın ilgisine sunulmaktadır. Sadreddin Ayni'nin edebiyattaki yeri gibi konular ele alınmaktadır. Gazel türünde namelerin rolü, Şafolat Rahmetullah Termizi'nin fonetik tekrarları ve Iqbol Mirzo'nun "Bonu" romanına yönelik multidisipliner yorumlar da okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca, Türk lehçelerinin paralel korpus çalışmaları, İngiliz ve Özbek dillerindeki daimi unsurların paralel sözlüğü ile Özbek edebiyatında Haiku türünün etkileri değerlendirilmiştir. Tarih ve arkeoloji alanında ise Kiden ve Karahitaylılar tarihi, üretim iktisadının ilk aşamaları, Özbekistan'daki taş devri atölyesi, Karmana arkeolojik araştırmaları, Keş vahasının Orta Çağ kalıntıları ve Türkmenlerin yerleşim tarihi üzerine yeni bulgular paylaşılmaktadır. Dergimizin bu sayısında yer alan çalışmaların, Türkoloji ve ilgili disiplinlerde yeni araştırmalara ilham kaynağı olmasını temenni ederiz...

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

В этом выпуске представлены оригинальные исследования в области тюркологии, истории, лингвистики и литературы. В данном номере рассматриваются повтор и синонимия языковых единиц, исследуются арабские стихи о Самарканде и историческое развитие знаков препинания; вниманию наших читателей представлены критические взгляды на преподавание турецкого языка и языковое образование, а также вековой процесс развития в области тюркологии с 1926 по 2026 год. Обсуждаются такие темы, как место Садреддина Айна в литературе. Рассмотрены роль наме в развитии жанра газель, фонетические повторы Шафоата Рахметуллы Термизи и всесторонние интерпретации романа Икбола Мирзо «Бону». Также оцениваются параллельные корпусные исследования турецких диалектов, параллельный словарь устойчивых словосочетаний в английском и узбекском языках и влияние жанра хайку на узбекскую литературу. В области истории и археологии авторы делятся новыми открытиями по истории Кидена и Каракитая, исследованиями ранних этапов производительной экономики, мастерской палеолита в Узбекистане, археологическими исследованиями в Кармане, находками средневековых руин оазиса Кеш и истории поселений туркмен. Мы очень надеемся, что включённые в данный выпуск журнала исследования вдохновят вас на новые изыскания в тюркологии и смежных дисциплинах...

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

1926'DAN 2026'YA TÜRKOLOJİ'NİN ASIRLIK İRADESİ

Doç. Dr. Emrah YILMAZ,

Semerkant Devlet Üniversitesi Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü (Semerkant, Özbekistan)

E-mail: emraylmz@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-8062-116X

 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15761428>

Özet: Bugüne kadar dil, tarih ve kültür temelinde Türkoloji'yi araştırma nesnesi olarak ele alan pek çok bilimsel toplantı (kurultay, kongre, konferans, vb.) düzenlenmiştir. Ancak tarihsel, dilbilimsel, sosyopolitik açıdan sonuçları ve etki alanı itibarıyla Türklük bilimi için hiçbir bilimsel etkinlik, asırlık gölgesi üzerimize düşen *Bakü Türkoloji Kurultayı* kadar dikkat merkezinde olmamıştır. Çünkü bu kurultayda millî ve manevi uyanış fikri çerçevesinde İsmail Gaspıralı'nın işaret ettiği “*dilde, fikirde, işte birlik*” anlayışıyla farklı coğrafyalardan gelen Türkologlar; alfabe reformu, dil birliği, ortak terminoloji, eğitim politikaları ve kültürel entegrasyon gibi konuları 9 günlük (26 Şubat - 6 Mart 1926) ilim meclisinde etraflı bir şekilde tartışmışlardır. Dolayısıyla 1. Bakü Türkoloji Kurultayı, dönemin şartları düşünüldüğünde Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Türk soylu halkların bilimsel mirasının günümüze aktarılmasında ve ortak dil, tarih, kültür temelleri üzerine inşa edilecek eğitim politikalarının belirlenmesinde dönüm noktası olmuştur.

Türkoloji'nin 21. yüzyıldaki rolü, konsept metni ve gelecek vizyonu; çağımızın paradigmasına uygun bir şekilde 100 yıl önce ifade edilen fikirler ve bilimsel miras üzerine yeniden inşa edileceği açıktır. Bu çalışmada asırlık tecrübenin kurumsallaşma sürecine değinilmiş ve iradi aklın dijital kültürle buluşturulmasına, Türklük biliminin ana sorunları (*ortak alfabe, ortak terim, dil birliği, yayın birliği, fikir birliği, eğitim müfredatı*, vb.) hâlâ çözüm beklediğinden Türkiyat/Türkoloji Araştırma Merkezleri'nin bilimsel öncülüğünde siyasi erkin, yönetim mekanizmalarının harekete geçirilmesine ve nüfusu 300 milyonu bulan Türk topluluklarının kaderini şekillendirecek yeni stratejik vizyonun belirlenmesine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. O bakımdan makalede, arka planıyla 1926'dan 2026'ya uzanan yüz yıllık süreçte Türkoloji alanında sergilenen “asırlık irade” ve bu iradenin Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ekseninde taşıyıcı unsurları, ileriye dönük bakış ve yaklaşımlar konu edinilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Türkoloji'nin kurumsal iradesi, dijital kültür, alfabe reformu, 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, stratejik vizyon, 2026 strateji belgesi.*

1926-DAN 2026-YILGACHA TURKOLOGIYANING ASIRLIK IRODASI

Annotatsiya: Bugungi kunga qadar turkologiyani til, tarix, madaniyat asosida tadqiqot ob'ekti sifatida olgan ko'plab ilmiy yig'ilishlar (qurultoy, kongress, konferensiya va boshqalar) tashkil etilgan. Biroq turkologiya uchun hech bir ilmiy tadbir tarixiy, lingvistik va ijtimoiy-siyosiy natijalari va ko'lamli jihatidan asriy soyasi bizga tushgan *Boku Turkologiya qurultoyidek* diqqat markazida bo'lmagan. Chunki bu qurultoyda milliy-ma'naviy uyg'onish g'oyasi doirasida Ismoil Gaspırali ta'kidlagan “*tilda, fikrda va ishda birlik*” tushunchasi bilan turli geografiyalardan kelgan turkologlar; 9 kunlik (1926-yilning 26-fevralidan 6-martgacha) ilmiy yig'ilishda alifbo islohoti, til birligi, umumiy terminologiya, ta'lim siyosati va madaniy integratsiya kabi mavzularni atroflicha muhokama qilgan. Binobarin, davr shart-sharoitini inobatga olgan holda, 1-Boku turkologiya qurultoyi Sovet Ittifoqi chegaralari ichida yashagan turkiy xalqlarning ilmiy merosini bugungi kunga ko'chirishda, til, tarix va madaniyat mushtarakligi asosida quriladigan ta'lim siyosatini belgilashda burilish nuqtasi bo'lgan.

XXI asrda turkologiyaning oʻrni, konsepsiya matni va kelajakka qarashlari; bundan 100 yil avval bildirilgan gʻoyalar va ilmiy meros asosida zamonamiz paradigmasiga mos ravishda qayta barpo etilishi aniq. Tadqiqotda asrlik tajribaning institutsionalizatsiya jarayoniga toʻxtalib, Turkologiyaning asosiy muammolari (*umumiy alifbo, mushtarak atama, til birligi, nashr birligi, fikr birligi, taʼlim dasturi* va boshqalar) hali ham oʻz yechimini kutayotganligi sababli, Turkiyat/Turkologiya tadqiqot markazlari ilmiy rahbarligida siyosiy kuch va boshqaruv mexanizmlarini safarbar qilish va aholisi ayni damda 300 millionga yetgan turk jamoalarining taqdirini belgilab beradigan yangi strategik qarashni belgilash zarurligi taʼkidlandi. Shu sababdan maqolada 1926-yildan 2026-yilgacha boʻlgan asrlik davrda turkologiya sohasida namoyish etilgan “yuz yillik iroda”, bu irodaning Turkiya, Oʻzbekiston, Turkmaniston, Ozarbayjondagi qoʻllab-quvvatlovchi unsurlari, istiqbolli yondashuvlar koʻrib chiqildi.

Kalit soʻzlar: *Turkologiyaning institutsional irodasi, raqamli madaniyat, alifbo islohoti, 1926-yil Boku turkologiya kongressi, strategik qarash, 2026 strategiya hujjati.*

THE CENTURY-OLD WILL OF TURKOLOGY FROM 1926 TO 2026

Abstract: To date, many scientific meetings (convention, congresses, conferences, etc.) have been organized that have taken Turkology as a research object on the basis of language, history and culture. However, no scientific event for Turkology has been as much a center of attention as the *Baku Turkology Congress*, whose century-old shadow has fallen upon us, in terms of its historical, linguistic and sociopolitical results and scope. Because, in this congress, within the framework of the idea of national and spiritual awakening, Turkologists from different geographies, with the understanding of “*unity in language, thought and work*” pointed out by İsmail Gaspıralı, discussed issues such as alphabet reform, language unity, common terminology, education policies and cultural integration in detail in the 9-day (February 26 - March 6, 1926) scientific assembly. Therefore, considering the conditions of the period, the 1st Baku Turkology Congress was a turning point in transferring the scientific heritage of the Turkic peoples living within the borders of the Soviet Union to the present day and in determining educational policies to be built on common language, history and culture foundations.

It is clear that the role of Turkology in the 21st century, its concept text and future vision will be rebuilt on the ideas and scientific heritage expressed 100 years ago in accordance with the paradigm of our age. The study touches upon the institutionalization process of centuries-old experience and emphasizes the need to bring together the willful mind with digital culture, to mobilize political power and management mechanisms under the scientific leadership of Turkology/Turkology Research Centers since the main problems of Turkology (*common alphabet, common terminology, language unity, publication unity, consensus, educational curriculum*, etc.) are still awaiting solutions, and to determine a new strategic vision that will shape the fate of Turkic communities with a population of 300 million. For this reason, the article examines the “century-old will” exhibited in the field of Turkology in the century-long period from 1926 to 2026 with its background and the carrier elements of this will in the axis of Turkey, Uzbekistan, Turkmenistan and Azerbaijan, as well as forward-looking perspectives and approaches.

Key words: *Institutional will of Turkology, digital culture, alphabet reform, 1926 Baku Turkology Congress, strategic vision, 2026 strategy document.*

Giriş. 20. yüzyıl bilim tarihi bağlamında değerlendirildiğinde, 1926 Bakü Kurultayı, alfabe tartışmalarının ötesinde, Türk halklarının ortak bilimsel ve kültürel iradesini kurumsal bir zemine taşıyan; fikirden eyleme geçişin somutlaştığı en belirgin örneklerden biri olarak Türkoloji araştırmaları açısından bir kilometre taşıdır. Daha öncesinde Rusya Müslümanlarının kaderini belirleyen ve büyük bir kısmı tahakküm altındaki Türk halklarının ilk geniş katılımlı bilimsel etkinliği olan 1906 *Nijni Novgorod Kurultayı* ve 1917 *Moskova Kurultayı* gerçekleşmişse de, hiçbirisi 1. Bakü Kurultayı kadar farkındalık ve etki uyandırmamıştır. Bu kurultay özellikle Sovyetler bünyesinde varlık mücadelesi veren Türk toplulukları için alfabe konusunda bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türkoloji, bu tarihten itibaren hem Sovyet etkisindeki bilim politikalarının hem de millî kimlik inşasının bir aracı olarak şekillenmiştir. Hatta bu süreç, siyasi boyutuyla dil politikası olarak Almanya’nın da dikkat merkezinde olmuştur.

Nitekim Rusya’nın Türkistan’daki yayılmacı politikalarını önlemek ve etki gücünü kırmak maksadıyla harekete geçen Alman devlet adamı Bismark; *Prof. Dr. Georg Jakob*’u görevlendirerek *Theodor Menzel*, *Herbert Duda*, *Paul Wittek* ve *Jan Ripka* (Kazımoğlu, 1999: 2-3) gibi Türkologları bu sahaya yönlendirmiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler Almanya’da Türkoloji araştırmalarının önünü açmış ve hatta “*alfabe reformunun*” gerekliliği, Türk aydınlarından daha çok Alman Türkologlarının savunduğu bir argüman hâline gelmiştir. Böylece Almanlar dil siyaseti gereği, Arap harfli alfabeden Latin alfabesine geçilmesiyle bir yandan Türk soylu halkların İslam âleminden uzaklaştırılmasını diğer yandan Rusların Türkistan’daki hâkimiyet gücünün sekteye uğratılmasını hedeflemiştir. Çalışmalarıyla alfabe reformu sürecini besleyen Türkologların başında Mirza Fetalı Ahundzâde ve Theodor Menzel gelmektedir. Menzel; İstanbul’u adeta bir *dil üssü* hâline getirerek Alman, Rus, Türk asıllı Türkologları burada buluşturmuş ve kendi emelleri doğrultusunda akademik köprüler inşa etmiştir. Bir bakıma Siyonizm’in fikir babası Theodor Herzl’in İsrail’in kurulması için verdiği fikri mücadeleyi, Theodor Menzel alfabe değişikliği uğrunda dil sahasında vermiştir. Bu durum, aynı adı taşıyan iki Yahudi’nin ortak paydada buluşmasının bir tesadüften ibaret olmadığını; aksine Siyonist düşünce sisteminin entelektüel arayışı ve tarihsel kırılma noktalarına yön veren etkin, stratejik katılımını yansıması bakımından dikkat çekicidir.

Türkoloji’nin Kurumsal İradesi. Mehmet Fuat Köprülü’ye göre *Türkiyat/ Türkoloji*; “Türklüğün bütün şubelerine ait her nevi marifet şubelerini ihtiva etmek itibariyle, çok geniş, çok şümüllüdür. Tarihin bilumûm şubeleri, lisan ve edebiyat, arkeoloji, etnografi, hulâsa Türk milletinin maddî ve manevî hayatından bahsetmek, yani Türklere ait olmak şartıyla muhtelif marifet şubeleridir” (Köprülüzade, 1927: 2).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabacağı gibi en genel tanımıyla *Türkoloji*, kökleri Şarkiyatçılık ve özellikle Sinoloji geleneğine dayanan; Türk soylu halkların dili, tarihi, edebiyatı, kültürü, sanatı, sosyolojisi, antropolojisi ve etnografyası başta olmak üzere tüm yaşam alanlarını disiplinlerarası yaklaşımla ele alan bütüncül bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Bütün bu disiplinlerin sistematik bir şekilde ve devlet eliyle yürütülmesi gerektiği düşüncesi ise *kurumsallığı* (institutional) doğurmuştur. Şu hâlde kurumsallaşma sürecini yönetebilecek *iradeye* ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Yakın tarihimiz söz konusu olduğunda Türkiye’de bu irade, en öz ifadesini Cumhuriyet döneminde Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile bulmuştur. Detayları aşağıda anlatılacağı üzere özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan *Türkiyat Enstitüsü*, *Türk Dil Kurumu*, *Türk Tarih Kurumu*, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* gibi araştırma merkezleri bahsi geçen kurumsal iradenin hayata geçirilmiş en somut örnekleridir. Elbette kurumsal iradenin bu örneklerini 1920’li yıllardan

itibaren Türk dünyasının başka noktalarında ortaya çıkan gelişmelerle sürdürmeden önce Türkoloji araştırmalarına giden sürecin arka planını da kavramak durumundayız.

Tarihin seyri içinde 18. yüzyıldan itibaren özellikle Fransız ihtilâli (1789-1799) ile mutlak monarşiden cumhuriyete geçişi ifade eden yeni bir dünya düzeni kurulmaya başlamıştır. Bu durum cihan ülküsüyle hareket eden çok uluslu devletleri dağılmanın eşiğine getirmiş ve mahiyetindeki toplulukları tek çatı altında toplamak için farklı arayışlara itmiştir. Giriş bölümünde kısmen değinildiği üzere dil politikası kapsamında yabancı Türkologların çalışmalarıyla Türkoloji'nin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışının fikri temelleri; en masum hâliyle Batı'nın Doğu'yu bütün değerleri ve metinleri (özellikle Osmanlı, Çağatay, Uygur ve Kıpçak metinleri) üzerinden tanıma isteğine, entelektüel merak ve bilim arayışına dayanmaktadır. Masum olmayan yönü ise Avrupa'daki Oryantalizm/Şarkiyatçılık akımının etkisiyle Berlin, Paris, Budapeşte, Petersburg gibi merkezlerde Türk dilini ve tarihini araştıran kürsülerin kurulmaya başlaması sonucu politik hedeflerin argümanı hâline getirilmesidir. Artan ilgi doğrultusunda Türklük araştırmaları, bilimsel temellere dayanan kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

Tarihsel kaynaklar Oryantalizmin kolonyalist, Türkoloji'nin ise emperyalist aşamada doğduğunu bildirmektedir. Bunun en somut örneği, Arminius Vambéry'nin İngiliz hesabına faaliyetlerinde görülür. Rus kolonyalizmi, Türkofon kavimlerin yaşadığı bölgelere yayıldıkça, İngiltere ve Fransa'nın Ruslara yanıtı, Turancı akımları güçlendirmek ve Türkoloji'yi kurmaya yönelmek olmuştur. Bu bağlamda Türkoloji, 17. yüzyılda Cizvit papazlarının başlattığı Sinoloji çalışmalarının bir şubesi olarak gelişmiş, daha sonra bağımsız bir inceleme alanı hâline gelmiştir (Oral, 2004: 109).

Sözün özü, temelinde bir dil politikası yatan Türkoloji; özellikle *Wilhelm Radloff, Wilhelm Thomsen, Armin Vambéry, Jean Deny, Josef von Hammer, Karl Friedrich Neumann, Vasily Vladimirovich Barthold, Aleksandr Nikolayevič Samoylovič, Nikolay Nikolayevič Poppe, Nikolay Aşmarin İvanov, Nikolay Gavrilovič Katanov, Sergey Yefimovič Malov* gibi bilim adamlarının alan araştırması ve teorik çalışmaları sayesinde bir disiplin olarak Avrupa'da doğup 19. yüzyılda Asya kıtasında şekillenmiş ve bu bilimsel süreç zamanla Türk dünyasında da güçlü akademik kurumlar tarafından sahiplenilmiştir. *Zeki Velidi Togan, Fuat Köprülü, Yusuf Akçura, Reşit Rahmeti Arat, Akdes Nimet Kurat, Ahmet Cevad, Ahmet Caferoğlu, İsmail Gaspıralı, Bekir Sıtkı Çobanzade, Abdurauf Fitrat, Mahmudhoca Behbudî, Ahmet Baytursınuh, Kasım Tınıstanov, Bekgi Berdiyev, Berdi Kerbabayev, Muratgeldi Söyegov* gibi yerli Türkologların tarih ve dile ilişkin derinlikli araştırmalarıyla bu süreç daha da geliştirilmiştir.

20. yüzyıla gelindiğinde ise ulus modeline dayanan bir kimlik inşa etme süreci başlamıştır. Ulus devlet modelini benimseyen bu anlayışın ana taşıyıcı unsuru, millîlik/milliyetçilik olmuştur. Nitekim İbrahim Kafesoğlu da milliyetçiliğin ilmî temellerinden bahsederken bu anlayışı şöyle özetler: “*Milliyetçilik her cephesiyle çağdaş, ileri, topluma selâmet istikametini gösterecek fikir unsurlarını sinesinde toplayan, cemiyetin kuruluş, oluş ve yükselişinde rol oynayan tatbikî bir düşünce sistemidir*” (Kafesoğlu, 1964: 7). Sovyet tahakkümü, Batılı emperyalist devletler gibi bünyesindeki toplulukları sindirmek adına özellikle “sosyalist realizm” ilkesiyle millî düşünce sisteminin önüne duvarlar örerek Türkistan aydınlarını acımasızca katletse de; nihayetinde Marksist-Leninist komünist sistem başarısız olunca anlayış ve rejim değişikliğine gidilmiştir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla özgürlüğüne kavuşan Türk toplulukları, benliklerini korumak ve tarih şuurunu yeniden tesis etmek için milliyetçiliğin izinden yürümüşlerdir. Böylece Türkoloji araştırmaları millî bir ruhla sağlam ve isabetli bir zemine oturmaya başlamıştır.

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki; Türk dünyasında Türkoloji araştırmalarının millî ruha ulaşmasında ve çağdaş eğitim anlayışının benimsenmesinde; modern Türk düşüncesinin kurucu isimlerinden İsmail Bey Gaspıralı'nın ve öncülük ettiği *Tercüman* gazetesinin, buna bağlı olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde Rusya Müslümanları (Kırım, Kazan, Türkistan ve Kafkaslar'daki Türk halkları) arasında ortaya çıkan *Ceditçilik Hareketi*'nin, 1908'de *Türk Derneği* ve 1911'de *Türk Yurdu Cemiyeti*'nin teşkil edilmesinin, 1913'te kurulan *Turan Cemiyeti* prensiplerinin, 1917'de oluşturulan *Alaş Hareketi*'nin (Alaş Orda Millî Hükûmeti), 1926'da Azerbaycan'da düzenlenen *Bakü Türkoloji Kurultayı*'nın çok büyük bir rolü vardır. Bir anlamda Türkoloji'nin kuramsal iradesinin milliyetçilik temelindeki fikri esasları, bu evrelerde şekillenmiştir.

Türkoloji Mirası Ekseninde Kurumsallaşmanın Temel Kodları (Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan Esasında)

Türkiye. Türkiye'de Türkoloji araştırmalarının tarihi, Osmanlı'nın son döneminden başlayıp Cumhuriyet dönemine uzanan bir süreci kapsar. Özellikle Genç Kalemler dergisiyle öne çıkan *millî edebiyat* kavramı temel çıkış noktası kabul edilmiştir. 1908'de *Türk Derneği* ve 1910'da *Genç Kalemler Hareketi*'nin kurulması, 1911'de *Yeni Lisan Hareketi*'nin faaliyetlere başlaması ve *Türk Yurdu Dergisi*'nde ulus bilincini aşıl原因 yazıların telif edilmesi millî anlayışı besleyen ilk kıvılcıklar olmuştur.

Osmanlı döneminde hazırlanan sözlük ve gramer çalışmaları söz konusu olduğunda; Şemseddin Sami, Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi gibi isimlerin, Türklük bilimine dair ilk çalışmalara öncülük ettiği görülür. Cumhuriyet dönemi öncesine atıfta bulunan İlber Ortaylı'nın da ifade ettiği üzere *Türkiye'de Türkoloji akademik kurumlarda değil, edebî ve siyasî muhitlerde doğmuştur* (Ortaylı, 2000: 389). Bununla beraber Türkoloji, Cumhuriyet döneminde kurumsallaşarak sistemli bir şekilde çalışılan bir alan hâline gelmiştir.

Atatürk'ün başkanlığında Bakanlar Kurulu'nun 1111 sayılı kararıyla 12 Kasım 1924'te İstanbul Darülfünûnu'na bağlı olarak *Türkiyat Enstitüsü* (bugünkü adıyla İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü) kurulmuş olması Türklük biliminin çalışılmasına zemin hazırlamak bakımından kurumsal iradenin ilk örneğidir. Bu bağlamda Köprülü'nün Türkiyat Enstitüsü ve Tarih Encümeni başkanlıklarına getirilmesi de sürecin ciddiyetle takibinin bir göstergesidir.

Orhan Köprülü'nün belirttiğine göre Atatürk'ün de bir Türkoloji Kurultayı toplama fikri varmış. Maarif vekili vasıf Bey'in Köprülüzade Mehmet Fuat Bey'e gönderdiği yazısında Birinci Türkoloji Kongresi'nin tertibi vazifesinin kendilerine verildiğini belirtmektedir. Bu yazıya göre 1925 Eylülü'nde Kongre'nin yapılmasına karar verilmiştir (Demirel, 1999: 30). Nitekim 1926 Bakü Kurultayı'na da Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen Fuat Köprülü ve Ali Bey Hüseyinzâde katılmışlardır.

Yine Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda 1928'de *Lâtin esaslı alfabeye* geçilmesi, 1930'larda *Öz Türkçecilik* veya *Arıdıcılık* adıyla *Dil Devrimi*'nin hayata geçirilmesi, 1931'de *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*'nin (Türk Tarih Kurumu), 1932'de *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*'nin (Türk Dil Kurumu/TDK) kurulması ve 1936'da Ankara Üniversitesi *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*'nin (DTCF) açılması söz konusu araştırmalara derinlik kazandırılması amacını gütmektedir.

Bir başka ifadeyle Atatürk'ün, millî kültür ve kimliği sağlam temeller üzerine kurmak amacıyla yaptığı girişimler; Giles ve Johnson'ın dili yeniden canlandırma çabaları kapsamında dikkat çektiği ve *Etnolengüistik Kimlik Teorisi*'nde (1987: 89) kuramsal yapısını çizdiği “*etnolengüistik hayatîyeti (ethnolinguistic vitality) etkileyen yapısal değişkenlerin ilişki tasnifi*”

(Giles, 1977: 309) temelinde tartışılan ‘kurumsal destek’ (institutional support) kısmına önemli bir örnek teşkil eder. Günümüzde Türkiye’de Türkoloji temelli kodlar; araştırma merkezleri, enstitüler, vakıflar ve üniversiteler dışında özellikle Türkçe’nin yabancı dil olarak okutulması stratejisiyle sınırları dışına taşmıştır.

Türk dili, tarihî süreç içerisinde muhtelif kültürlerle etkileşimde bulunmasının doğal bir sonucu olarak; çok geniş bir coğrafyada takip edilmektedir. Oğuzların ve sonrasında Selçukluların hâkim olduğu bu coğrafyada kullanılan Türk dili; tarihî süreç içerisinde Osmanlıların hâkimiyet alanını genişletmesiyle birlikte Balkanlarda ve Afrika içlerinde de kullanılma imkânı bulmuştur. 21. yüzyılda ise Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Horasan Türkçesi ile temsil edilen Batı dil grubunun özellikle Türkiye Türkçesi şubesi; Yunus Emre Enstitüsü, Maarif Vakfı Başkanlığı, Türkoloji Araştırma Enstitüleri, Türkçe Öğretim Merkezleri (TÖMER), Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları (YTB), Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) gibi kuruluşların maharetiyle dünya çapında geniş bir kitleye hitap etmektedir. Bunun yanı sıra TÜBİTAK, TÜRKSOY, TÜRKSAV, TDPB, TÜRKPA gibi teşkilatların özelliği; Türk dünyasının kültürel, bilimsel, sanatsal ve siyasal bütünlüğünü destekleyici kurumlar olmalarıdır. Farklı alanlarda çalışsalar da, nihai hedefleri; ortak kimlik bilincini geliştirmek, iş birliği ağları kurmak ve Türk dünyasının uluslararası sistemde etkinliğini artırmak, projeleri, akademik iş birliklerini ve Ar-Ge çalışmalarını destekleyerek bilimsel kapasitenin gelişmesine katkı sağlamaktır.

Elbette yukarıda bahsi geçen kurumların akademik yayınları, bültenleri ve hazırladıkları faaliyet raporları da Türkiye’de Türkoloji’yi beslemeye devam etmektedir. Özellikle *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, *Belleten Dergisi*, *Türkbilig – Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *Millî Folklor*, *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *Türk Kültürü (TKAE)*, *Türk Yurdu (Türk Ocakları)*, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* akla ilk gelen akademik yayınlar arasındadır. Hâlihazırda Dergipark sisteminde Türkoloji/Türkiyat adıyla faaliyet gösteren 23 hakemli derginin bulunması ve Türkiye’deki üniversiteler bünyesinde aynı ismi taşıyan pek çok araştırma enstitülerinin olması da Türklük bilimin kurumsal hafızasının bir başka tezahürüdür.

Özbekistan. 1920-1930’lu yıllar zarfında kurumsal iradenin Özbekistan örneğine bakıldığında; henüz bağımsızlık öncesinde İnkılap Komitesi’nin 1924 tarihli ve 48 sayılı kararı gereğince “*Resmî belgelerin Özbekçe hazırlanması*” hususunda kanun çıkarıldığı görülür. Hatta bu süreç 1928’de “*Devlet idarelerini Özbekleştirme, kurum, kuruluş ve işletmelerde çalışanlara Özbekçe bilme zorunluluğu*” (Abdumajidov, 1999: 26) getirilerek daha belirgin bir görünüm kazanmıştır. Böylece 1 Ekim 1929 yılından itibaren Özbekçe bilmeyenlerin kamuda istihdam edilemeyeceği ilan edilmiş, 1931’de Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Yürütme Komitesi ve Halk Konseyi tarafından kurum adlarının Özbekçe olmasına yönelik ilave bir karar alınmıştır.

Yukarıdaki komite kararlarının asıl belirleyici gücü elbette 1926 Bakü Kurultayı olmuştur. Bakü Kurultayı’na Özbekistan’ı temsilen Halid Said (Xolid Soid Xo‘jayev), Gazi Âlim (G‘ozi Olim Yunusov), Bekjon Rahmon gibi dilbilimciler katılmıştır. Kurultayda özellikle ortak terim oluşturma gibi fikir birliğine varılan hususların hayata geçirilmesi ve takibi için sonraki kongrenin 1928’de Semerkant’ta yapılması düşünülmüştür. 1930 yılına kadar Özbekistan’a başkentlik yapmış olan medeniyetler şehri Semerkant bu kurultaya evsahipliği yapacak en uygun yer olsa da maalesef planlanan toplantı gerçekleşmemiştir. Özbekistan’ın evsahiliği 1973’te İkinci Bakü

Kurultayı’nı takiben 1980’de Taşkent’te düzenlenen *Üçüncü Türkoloji Kurultayı*’nda gerçekleşmiştir (Eltazarov, 2017: 75-78).

Ayrıca Bakü Kurultayı’nda Çobanzade’nin teklifleriyle Ali Şîr Nevâî’nin 500. yılı için bir anma programının da kurultay esnasında yapılması kararlaştırılmıştır. Hatta bu anlamlı yıl için 16 eserin hazırlanması planlanmış ve Nevâî’nin üç eseriyle birlikte *Hüseyn Baykara Divanı* da yayımlanmıştır (Demirel, 1999: 34). Kuşkusuz bu kurultaya evsahipliği yapmak Özbekistan için büyük bir motivasyon kaynağı olmuştur. 21 Ekim 1989 tarihinde “Devlet Dili Hakkında Kanun” kabul edilmiş ve 30 maddelik metin ile Özbekçenin statüsü netleşmiştir. Bu vesileyle 21 Ekim tarihi, Dil Bayramı olarak belirlenmiştir. Sözü edilen dil kanununa göre Özbekçeye *devlet dili*, Rusçaya ise uluslararası *iletişim dili* statüsü verilmiştir. 21 Ekim 1995’te 30 maddelik kanun 24 madde olarak güncellenmiştir. Bakanlar Kurulunun 10 Eylül 1996 tarihli ve 311 sayılı kararıyla, Özbekistan Cumhuriyeti “Devlet Dili” Kanununun Uygulanmasını Sağlamaya Yönelik Devlet Programı, yeni versiyonuyla onaylanmıştır (Yılmaz, 2025: 262).

Bağımsızlık sonrası dönem, alfabe değişiklikleri, terimleşme süreçleri, standart imla çalışmaları, modern sözlükçülük, dil politikaları ve dijitalleşme ekseninde gelişmiştir. 2019’da, dilin statüsünü ve kullanımını artıran yeni bir yasa ile birlikte kamu kurumlarında, tabelalarda, resmi belgelerde yalnızca Özbek Türkçesi kullanılması zorunlu hale getirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. 2021’de, Özbekistan Eğitim Bakanlığı mevcut alfabeyi Türk dünyasıyla uyumlu hâle getirmek çift harf kombinasyonları için “sh” yerine /ş/, “ch” yerine /ç/, “g” yerine /ğ/ sesinin önerildiği yeni bir Latin alfabesi taslağı hazırlamıştır.

Bütün bu gelişmeler ve elbette bağımsızlık sonrası Özbekistan’da atılan adımlar iradi aklın sürece sahip çıktığının en güzel örnekleridir. Bu bağlamda Özbekistan yönetiminin bağımsızlık sonrası eylemler stratejisini yansıtacak Türkoloji araştırmalarının da taşıyıcı unsurları olan kurum ve komitelere ilişkin faaliyetler şöyle sıralanabilir: *Özbekistan Bilimler Akademisi’nin kurulması, Taşkent Devlet Doğu Dilleri/Şarkşinaslık Üniversitesi’nin açılması, Nizami Taşkent Devlet Pedagoji Üniversitesi’nin açılması, Ali Şîr Nevâyî Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi’nin açılması, Devlet Dilini Geliştirme Kurumu’nun kurulması, Anadili Geliştirme Devlet Programı’nın, Özbek Dilini Geliştirme Kurulu’nun oluşturulması, Araştırma Enstitülerinin yanı sıra Dil Araştırmaları Merkezlerinin açılması, Resmî Dilde Kamu Belgelerini Düzenleme ve Geliştirme Merkezi Komitesinin teşkil edilmesi.*

2022 yılında TİKA’nın desteğiyle Semerkant Devlet Üniversitesi bünyesinde kurulan *Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü*, Özbekistan’da “Türkoloji” adını taşıyan ilk kurumsal yapı olması açısından tarihi bir nitelik taşımaktadır.

Bunun yanı sıra “*Turkologik Tadqiqotlar*” (Türkoloji Araştırmaları) dergisiyle birlikte “*Turkologiya*” (Türkoloji), “*Filologiya Masalalari*” (Filoloji Meseleleri), “*Adabiy Meros*” (Edebî Miras), “*Meros*” (Miras), “*O‘zbek Tili va Adabiyoti*” (Özbek Dili ve Edebiyatı), “*Til va Adabiyot Ta’limi*” (Dil ve Edebiyat Eğitimi), “*Fan va Turmush*” (Bilim ve Yaşam), “*Sharq Yulduzi*” (Şark Yıldızı), “*Sharqshunoslik-Oriental Studies*” (Şarkiyatçılık- Doğu Çalışmaları), “*O‘zbekiston va Madaniyat*” (Özbekistan ve Kültür), “*Jadid*” (Cedit), “*O‘zbekiston Ovozi*” (Özbekistan Sesi) “*Yoshlor Ovozi*” (Gençlerin Sesi) gibi yayın organları da Özbekistan’da Cedit aydınlarının bıraktığı ilmi mirası anlamaya ve Türklük şuuruna katkı sağlamaktadır.

Türkmenistan. 1920’lerin sonlarına doğru, Sovyetler Birliği Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Türkmenistan’da da bilimsel araştırmaları koordine edecek kurumların ve komisyonların kurulmaya başlandığı görülür. Sovyet yönetimi, ilk etapta yerli dillerin gelişmesini destekler görünse de, bu politikalar zamanla Rusçanın üstünlüğü fikrine dayalı biçimde

değişmiştir. Türkmen dilbilimciler özellikle, komünist Parti'nin Lenin dönemindeki dil politikalarına sahip çıkarak, Lenin'in yerel dillerin ve kültürlerin teşviki siyasetinin Türkmen halkı için önemi üzerinde durmuşlardır. Ancak Lenin döneminde uygulanan birçok politika gibi, dil politikasında da gereken sonuç alınamayınca Türkmen dilbilimcilerin tutumu Stalin döneminde değişmiştir. Bu dönemde, tek bir yazı dilinin hâkim olduğu Türkistan Türkçesinden farklı alfabelerin uygulandığı Türkmen, Özbek, Kırgız, Kazak vb. farklı lehçeler oluşturulmasının temel sebebi “*küçük parçalara böl ve yönet politikasını*” uygulamaktır.

Bolşevik devriminden sonra Türkmen yazı dili ve Türkmen alfabesi ile ilgili reform çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda 1921 yılında Aşkabat'ta kurulan “Türkmen Akademik Komisyonu”, 1922'de Taşkent'te toplanmıştır. Komisyon, Türkmenlerin kullandığı Arap alfabesinin yeniden düzenlenmesine ve yeni harflerle yazılacak kitapların okullarda yazılmasına karar vermiştir. 1922'de Taşkent'te Türkmen Türkçesiyle ilgili dergiler, okul kitapları, denemeler ve antolojiler neşredilmeye başlanmıştır. Mahtumkulu, Mollanepes, Kemine gibi halk şairleriyle ilgili malzemeler de bu nesirlerde yer alır. Fakat 1920'li yılların sonu, 1930'lu yılların başında görüntü yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Milli değerleri işleyen dergiler yerine, *Dayhan, Yaş Komünist, Tokmak* ve *Bolşevik* gibi dergiler çıkmaya başlar. Kısacası Lenin döneminde dil politikalarıyla ilgili olarak Türkmenistan'da yapılmış özel çalışmalardan bahsetmek çok zordur. Dille ilgili çalışmalar ve uygulanan politikalar ağırlıklı olarak Stalin döneminde, özellikle 1930 yılından sonra uygulanmaya başlamıştır (Kalenderoğlu, 2011: 102-108).

Kuşkusuz bu yılların en etkili yeniliği Azerbaycan'da gerçekleşen kurultaydır. Türk kökenli toplulukların etnik, kültürel ve siyasi birlik temelinde birleşmesi fikrine referansla “değişimin alfabede başlaması gerektiği” düşüncesinin adeta ete kemiğe büründüğü 1926 Bakü Kurultayı'na Türkmenistan'ı temsilen *Muhammet Geldiyev* ve *Bekgi Berdiyev* katılmıştır.

Bakü Kurultayı'ndan evvel de, dil ve yazı konusunun, Kazan merkez olmak üzere çok kez söz konusu edildiği bilinmektedir. Mesela meşhur Tatar şairi Sait Remiyev'in 1911'de İdil gazetesi sütunlarında, Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesini istemesi dikkat çekicidir (Öner, 1999: 14).

Bilhassa 17 Ocak 1928'de gerçekleştirilen Taşkent Kurultayı'ndan hemen sonra kademeli olarak bazı Türkmen okullarında, bir yıl sonra da tüm okullarda Latin alfabesiyle eğitim verilmeye başlamıştır. 1 Ekim 1928'de resmi yazışmalarda da Latin alfabesi kullanılmış ve Türkmenistan Merkez Yürütme Komitesi 5 Kasım 1929 tarihinde ülkede Latin alfabesine geçilme kararını kesin olarak kabul etmiştir. Ancak bu durum 1940 yılına kadar devam etmiştir. 1940'tan itibaren Kiril alfabesine geçiş kararlaştırılmıştır. 12 Nisan 1993 tarihinde ise Türkmenistan Meclisi tarafından Kiril'den tekrar Latin alfabesine geçme kararı alınmış ve eğitimde de kademeli olarak Latin alfabesine geçilmiştir (Sarıyev, 1999: 118). Özetle 1920'lerin sonu ve 1930'ların başı, Türkmenistan'da Türkoloji çalışmalarının gelişmeye başladığı ancak Sovyet ideolojik baskılarının da hızla arttığı bir dönemdir. Bu yıllarda yapılan dil planlaması ve alfabe reformları, hem modernleşme hem de ideolojik kontrol araçları olarak kullanılmıştır.

Genel olarak 1940-1990 arası dönem, bütün Turan coğrafyasında Türkoloji çalışmalarının millî kimlikten arındırılarak, Sovyet ideolojisi çerçevesinde yürütüldüğü bir süreçtir. Ancak bu kısıtlı çerçeveye rağmen yapılan çalışmalar, Türkoloji'nin altyapısını oluşturmuş ve 1991 sonrası bağımsızlık döneminde millî bir perspektifle yeniden yorumlanacak bir miras bırakmıştır.

Bağımsızlığa doğru 1990'lı yıllara gelindiğinde komitelerin kurulması ve dil kanunlarıyla ilgili yoğun bir süreç yaşanmıştır. 24 Mayıs 1990'da resmî dilin Türkmence ilan edilmesiyle beliren dil politikası; üst konumdaki Rusçayı ve dolayısıyla Sovyet mirasını bırakıp Türkmencenin

statüsünü pekiştirmeye yönelik ana dilin kullanım alanını genişletmek şeklinde kendini göstermiştir.

1993 anayasasının 13. maddesine göre Türkmençe, Türkmenistan’ın devlet dilidir ve her Türkmen vatandaşı kendi dilini kullanma hakkına sahiptir. 1990 tarihli “Dil Hakkındaki Yasa” 36 maddeden oluşur. Yasa Türkmençeye resmi dil; Rusçaya etnik gruplar arası dil konumunu vermektedir. Devlet dilinin kamu dairelerinde, kurumlarda, eğitim, kültür ve bilim alanlarında kullanımı ile ilgili maddeler getiren yasada, vatandaşların istediği dili kullanma özgürlüğü de yer almaktadır. 27-29 Aralık 1999’da yapılan halk toplantısında alınan kararla “Türkmen dilini, Türkmen milli alfabesini tarafsız Türkmenistan’ın devlet idaresinde, hayatın her alanında yerleştirmek” ifade edilmiştir. 10 Ocak 2000 tarihinde Türkmenbaşı “Dil Üzerine Devlet Çalışma Grubu”nu oluşturmuş ve bu toplantıda harflerin şekillerini geliştirme konusundaki fikirlerini çalışma grubuna sunmuştur. Bu toplantıda alınan bir kararla “Türkmen Dili” adlı haftalık gazetenin yayımlanmasına karar verilmiş ve 19 Şubat 2000’den itibaren çıkmaya başlamıştır (Gökdağ, 2004: 1254-1257).

Bağımsızlık döneminde Türkmen Dilini Geliştirme Devlet Komisyonu’nun kurulması, *Türkmenistan Bilimler Akademisi bünyesinde Dilbilimi Enstitüsü’nün, Edebiyat ve Folklor Araştırmaları Merkezi’nin, Tarih ve Etnografya Enstitüsü’nün, Türkmenistan Devlet Kültür Enstitüsü’nün* faaliyet göstermesi Türkmenistan’da Türkoloji’nin temel kodları, millî kimliğin canlandırılması, tarihsel köklerin güçlendirilmesi ve kültürel bağımsızlık hedeflerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. *Azadi Türkmen Millî Dünya Dilleri Enstitüsü ve Mahtumkulu Devlet Üniversitesi’nin* de Türkoloji ve Filoloji bölümleri ile sürece özgün katkılar sağladığını belirtmek gerekir.

Konuya ilişkin Türkmenistan’ın matbuat hayatına bakıldığında bağımsızlık öncesi *Sadayı Pukara, Daň Yıldızı, Türkmenistan, Ruzname-i Maveray-ı Bahr-ı Hazar*, bağımsızlık sonrası “Edebiyat ve Sanat” (*Edebiyat we Sungat*), “Öğretmenler Gazetesi” (*Mugallymlar Gazeti*), “*Türkmen Dili*”, “*Miras*”, “*Nesil*”, “*Dünya Edebiyatı*” (*Dünyä Edebiyaty*), “*Karakum*” (*Garagum*), “*Kadın Kalbi*” (*Zenan Kalby*), “*Kültür ve Seyahat*” (*Medeniýet we Syýahat*) gibi gazete ve dergiler de Türkmenistan’da Türkoloji’yi besleyen hayat damarları olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan. Türkoloji araştırmalarında Latin alfabesine geçiş için ilk teşebbüslerin Azerbaycan ve Yakut Türkleri tarafından gerçekleştiği malumdur. Nitekim 1918-1920 tarihleri arasında kurulan Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, Abdulla Bey Efendizade tarafından hazırlanan Lâtin esaslı alfabe parlamentoda kabul edilmiştir ve Bakü’de 1919’da “*Son Türk Elifbası*” adlı (Həsənli, 1999: 8; Savaşkan, 2015: 211) 34 sayfadan oluşan bir ders kitabı yayımlanmıştır. Özbek dilbilimci Halid Said (Xolid Soid Xo‘jayev) de 1929’da Bakü’de yayımladığı “*Yeni Elifba Yollarında Eski Hatıra ve Duygularım*” adlı eser (Toker, 1999: 80) ile alfabe reformu sürecine dikkat çekmiştir. Bu eser, bahsi geçen konuda atılmış ilk bilimsel adım olarak önem arz etmektedir.

Azerbaycan’da, 27 Nisan 1920’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin bir parçası olmasının ardından da alfabe tartışmaları devam etmiştir. Bolşeviklerden oluşan yeni Azerbaycan yönetimi bir alfabe kurulunun oluşturulmasına karar vermiştir. 1921’de Azerbaycan Halk Komisyon Kurulu (Halg Komisarları Saveti) tarafından, yeni Azerbaycan alfabesini oluşturmak üzere, “*Elifba Komitesi*” kurulmuştur. Başkanlığını Samed Agamalıoğlu’nun yaptığı “*Yeni Alfabe Komisyonu*” Latin esasına dayanan 33 harften meydana gelen bir alfabe hazırlamıştır. Yeni Azerbaycan alfabesi, 1922 yılından itibaren Arap alfabesi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Azerbaycan’da Yeni alfabe ile ilkyazılar 21 Eylül 1922’de, “Yeni Yol” (*Jeni Yol*) gazetesinde yayımlanmıştır. Bununla birlikte 1922-1929 yılları arasında Azerbaycan’da Latin alfabesi ile Arap alfabesi yan yana kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönemde, Gürcistan ve Ermenistan’da yaşayan Azeriler de yeni alfabeyle kullanmaya başlamışlardır (User, 2006: 229; Kılıç, 2019: 485). Kuşkusuz bu gelişmeler gerek Azerbaycan’da gerek Gürcistan’da ve Ermenistan’da yaşayan Türkler arasında Lâtin alfabesine geçişi hızlandırmış ve millî bilinç aşlamıştır.

Yukarıda dikkat çekildiği üzere bu millî bilinci besleyen en derin kaynak, Türk dünyasında kültürel entegrasyon ve modernleşme aşamasının da önemli enstrümanlarından biri olarak 1883’te yayın hayatına başlayan *Tercüman Gazetesi* olmuştur. Doğal olarak bilincin eyleme dönüştüğü *Ceditçilik Hareketi*, 1913’te kurulan *Turan Cemiyeti’nin temel doktrinleri*, 1917’de oluşturulan *Alaş Hareketi’nin* siyasi ve fikri mücadeleleri ise 1926’da Azerbaycan’da düzenlenen Bakü Türkoloji Kurultayı’na gidilen sürecin köşe taşlarını oluşturmuştur.

Dokuz gün süren Bakü Kurultayı’na 131 kişi katılmış, 17 oturum düzenlenmiş; tarih, dil, edebiyat, yazım, alfabe, etnografya ve medeniyet ile ilgili 38 bildiri sunulmuş ve uzun uzun tartışmalar yapılmıştır (Türk, 2022: 29). Kongre Başkanlığı, meşhur şarkiyatçı Vasili Barthold, akademisyen Sergei Oldenburg, Avrupalı bilim adamlarının Profesör F. F. Mensel, Rusya Sovyet Federasyonu Halk Eğitim Bakanlığı’ndan Alexander Samoilovich Lagovitsin tarafından temsil yürütülmüştür. Kurultay’da Azerbaycan’ı temsilen Samad Agamalıoğlu, Ruhulla Ahundov, Salman Mümtaz, Hüseyin Cavid, Habib Jabiyeve, Ferhad Agazade, Hanafi Zeynalı, Mustafa Guliyev, Aziz Gubaydulın, Jabbar Memmedzade, Panah Gasimov, Celil Memmedzade, Bakır Çobanzade, Halid Said Hocayev, Nikolay Ashmarin, Hamid Sultanov, Hasan Musayev, Ahmed Pepinov, Mirza Davud Hüseyinov, Ayna Sultanova gibi isimler yer almıştır (Khudiyeva, 2024: 4576-4577). Kurultaya katılmayan Çiçerin, Thomsen, Deny ve Nemeth kongreye birer özür yazısı göndermiştir (Demirel, 1999: 35).

İlk oturumda Özbekistan temsilcilerinden Abdülcabbarov’un teklifiyle aşağıdaki isimlerden başkanlık heyeti oluşturulmuştur: Agamalıoğlu, Ahundov Ruhulla (Azerbaycan), Barthold (Bilimler Akademisi Rus), Baytursun (Kazakistan), Barahov (Yakut Cumhuriyeti), Borozdin (Şarkiyat Derneği-Rus), Habib Cebiyev (Azerbaycan), İbrahimov Galimcan (Tataristan), İdelguzin (Başkurdistan), Köprülüzade (Türkiye), Korkmazov (Dağıstan), İ. Nagovitsin (Bilimler Akademisi-Rus), Pavloviç (Şarkiyat Derneği-Rus), Samoyloviç (Rus), Tınıstanov (Kırgızistan), Çobanzade (Kırım), Berdiyev (Türkmenistan), Akçoraklı (Kırım), Umar Aliyev (Kuzey Kafkasya), Mentzel (Batılı bilginler adına) (Türk, 2022: 30).

Bakü Türkiyat Kongresi’ne hazırlık komitesinin başkanı Said İbrahimoviç Gabiyev, sekreteri Mirza Jalal Yusufzade’dır. Kongreye katılan Alman Türkoloğu Theodor Menzel’e göre Türkiyat Kongresi’nin Bakü’de yapılmak istenmesinin esas nedeni Bakü’nün Rusya sınırları içinde Türkçe konuşan toplulukların en entelektüel kenti olarak görülmesi, üstelik Orta Asya’nın o sırada istikrarsızlık içinde bulunmasıdır (Oral, 2004: 117).

Kurultay’da Sovyetler Birliği’nde yaşayan bütün Türklerin Latin alfabesine geçmeleri üzerine yapılan tartışmalar ve alınan kararlar, Türkistan aydınlarının günümüzden daha ileri düzeyde iletişim ağına sahip olduklarının bir başka tanığı olmuştur. O dönemde henüz üç yıllık genç Türkiye Cumhuriyeti’nin Atatürk’ün direktifiyle Köprülüzâde Fuad ve Hüseyinzâde Ali ile Bakü’de temsil edilmesi, genç Cumhuriyetin Türk Dünyası ile kültürel bağının önemli bir işaretidir. Kurultay’ın ardından Azerbaycan 1927’de, Türkiye Cumhuriyeti ise 3 Kasım 1928’de Arap alfabesini bırakarak Latin alfabesine geçmiş ve ardından Sovyet hâkimiyetindeki Türk boyları 1927-1931 yılları arasında Latin alfabesini kullanmaya başlamıştır; ancak, Türkiye’nin

Latin alfabesine geçmesinin ardından Sovyetler’in ayrıştırma siyaseti gereği durum değişmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2018: 5, Ercilasun 2007’den). Dolayısıyla 1 Ocak 1929’da Azerbaycan’da Latin alfabesiyle bazı ders kitapları yayınlanmışsa da, Ruslaştırma ve dil politikası nedeniyle SSCB tarafından alınan kararla 11 Temmuz 1939 tarihinden itibaren Kiril alfabesine geçilmiştir.

Özellikle 1937 Resepsiya Hareketi ile başlayıp 1950’lere kadarki süreç bütün Türk dünyasında rejim baskısının arttığı ve Pantürkist olarak damgalanan isimlere yönelik tutuklama ve infaz dalgasının hız kesmediği, Türkologların tasfiye edildiği karanlık bir zaman aralığıdır. Nitekim Azerbaycan söz konusu olduğunda Bekir Çobanzade’nin 1937’de idam edildiği, Mehmet Sadık Aran, Hüseyin Caferzade gibi Türkologların baskıya uğradığı görülür.

1950-1990 arası siyasi baskılarla sınırlandırılmış bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Önemli bir gelişme olarak; 1978’de ilk kez Azerbaycan Türkçesi’nin “ana dil” olduğu anayasal düzeyde ilan edildiğinden bahsedilebilir.

Neyse ki karanlık günler geride kalmıştır ve bugün Azerbaycan’da Türkoloji’yi besleyen en köklü kurumların başında *Azerbaycan Milli İlimler Akademisi (AMİA)*, *AMEA Türkoloji Enstitüsü (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Türkologiya İnstitutu)*, *Bakü Devlet Üniversitesi Türkoloji Fakültesi*, *Nizami Gencevi Adına Edebiyat Enstitüsü*, *Azerbaycan Diller Üniversitesi* gelmektedir.

Birinci Bakü Kurultayı süreci ve alfabe reformu konuları özellikle Mirza Fetali Ahundzâde, Hüseyinzade Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cavid, Mehmed Hâdi, Celil Memmedguluzâde, Abdulla Bey Efendizade’nin ilmi gayretleriyle Azerbaycan’daki *Füyûzat*, *Teze Füyûzat*, *Hayat*, *Şelâle*, *Açık Söz*, *İrşad*, *Ekinci* ve *Molla Nesreddin* gibi yayın organları vasıtasıyla kamuoyunda büyük bir farkındalık oluşturmuştur.

Günümüzde ise bu bilimsel mirası koruyarak daha üst merhalelere taşıma misyonuyla kurulmuş Azerbaycan Türkoloji Enstitüsü’nün “*Türkologiya*” (Türkoloji), AMEA Dilbilim Enstitüsü’nün “*Filologiya Məsələləri*” (Filoloji Sorunları), AMEA Edebiyat Enstitüsü’nün “*Azərbaycan Dili və Ədəbiyyatı*” (Azerbaycan Dili ve Edebiyatı), *Əlm* (İlim) dergileri akla ilk gelen yayın organlarıdır. Bunun dışında *Ədəbiyyat və İncəsənət* (Edebiyat ve Güzel Sanatlar), *Ədəbiyyat Qəzeti* (Edebiyat Gazetesi), *Mədəniyyət Qəzeti* (Kültür Gazetesi), *Mədəniyyət və Ədəbiyyat Qəzeti* (Edebiyat ve Kültür Gazetesi), *525-ci Qəzet* (525. Gazete), *Kaspi Qəzeti* (Hazar Gazetesi), “*Azərbaycan Müəllimi Qəzeti*” (Azerbaycan Muallimi Gazetesi) vb. yayın organları ortak kültür coğrafyamıza can suyu olmaya devam etmektedir.

Makale muhtevası kapsamında Türkoloji’nin asırlık idraki; Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan sathında sınırlı tutulmak mecburiyetinde kalınmışsa da 300 milyonluk büyük Türk ailesinin (Tatar, Başkurt, Nogay, Karaçay-Balkar, Kumuk, Kaşkay, Halaç, Karaim, Gagavuz, Uygur, Karakalpak, Altay, Hakas, Çuvaş, Tuva, vd.) Kazakistan ve Kırgızistan gibi bağımsız iki büyük şubesinden aydınların bu süreçte “Ulu Türkistan” için verdiği mücadeleye atıfla tamamlayalım. Nitekim bu mefkûre; Abdülhamit Süleyman Çolpan’ın dilinde “*Güzel Türkistan*” şiiri ile yankılanırken Kırım Türklerinin repertuarında sürgün yıllarına referansla “*Ey, Güzel Kırım*” şarkısıyla öz ifadesini bulmuştur.

Söz konusu mefkûre, uyanış ve mücadele ateşi; tarihsel süreç içerisinde Türkiye’de Namık Kemal’i, Mehmet Âkif Ersoy’u, Ziya Gökalp’i, Kazakistan’da Abay Kunanbayev’i, Mirjakip Dulatov’u, Mağjan Jumabay’ı, Kırgızistan’da Toktogol Satılğanov’u, Cengiz Aytmatov’u, Doğu Türkistan’da Abdurehim Ötkür’ü, Abduhalik Uygur’u, Azerbaycan’da Hüseyin Cavid’i, Ahmet Cevad’ı, Türkmenistan’da Mahtumkulu Firâkî’yi, Özbekistan’da Abdurauf Fitrat’ı, Abdullah Kadiri’yi ve daha nicelerini yetiştirmiştir.

Gönüller bir olunca coğrafyaların fiziki sınırları anlamını yitiriyor deyişinin en somut örnekleri, kardeşlik duygularıyla yazılmış metinlerden görülebilir. Nitekim Mağjan'ın Çanakkale'de bağımsızlık mücadelesi veren Türk askerine, hatta bir rivayete göre Atatürk'e ithaf ettiği *Alıstağı Bavırma* (Uzaktaki Bağırma/Kardeşime) şiiri, işgal altındaki Anadolu ve Ata toprakları arasındaki gönül bağının, ortak fikrin ve ortak millî rûhun mısralara yansımalarıdır (Kasapoğlu Çengel, 2018: 6).

Günümüz Türkoloji'si ve Gelecek Perspektifi. Yazının bütününde vurgulandığı gibi Türkoloji, ortak tarih ve birlik bilincine sahip Türk soylu halkların dillerinin, edebiyatlarının, coğrafyasının, etnografyasının vb. disiplinlerinin bütüncül bakışla incelendiği bilim dalı olmanın ötesinde; bir medeniyetin hafızasını taşıyan, çok katmanlı kültürel ve zihinsel alandır. Özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan, Mehmet Fuat Köprülü, Abdurauf Fitrat, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi öncü isimlerin geliştirdiği fikirler, Türkoloji'yi yalnızca akademik bir faaliyet olarak değil, bir medeniyet inşa etme projesi olarak da şekillendirmiştir. Dolayısıyla günümüz Türkoloji'si, geçmişin birikimini yenedünya düzenindeki paradigmalara da bağlı olarak dijitalleşmenin ve küreselleşmenin getirdiği yeni dinamiklerle sonraki kuşaklara aktarabilecek yol haritası çizmek durumundadır.

Bu anlamda Türkoloji, 1926'dan 2026'ya kadarki süreçte neyi hedeflediğinin ve neleri gerçekleştirdiğinin derin muhasebesini yaparak geleceğe projektör tutmalıdır. Hedef; Gaspıralı'nın formüle ettiği “*Dilde, fikirde, işte birlik*” anlayışına işaret eden Türk dünyasının entegrasyonu, alfabe birliği, ortak pazar, kolektif kalkınma hamleleri, askerî işbirlikleri ve ortak akıl ise içinde bulunduğumuz tablonun dikkatle resmedilmesi gerekiyor. Elbette bilimsel çalışmalar; dış etkenlerden, politik yaklaşımlardan ve yazının başında belirtildiği üzere dil siyasetinden bağımsız görünse de büsbütün uzağında değildir. Şu hâlde Türk dünyası olarak gücümüz, imkânlarımız ve birliğimiz nispetinde rasyonel bir hareket alanına sahibiz demektir.

Küreselleşen dünyada ve teknolojinin hız kesmeden devam ettiği baş döndürücü ortamda, ne hazindir ki büyük paradokslar var. Yapay zekânın sınırları zorladığı dijital çağda, temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan emperyalist kültürlerin tahakkümünde varlık mücadelesi veren topluluklar mevcut. Paylaşım kültüründen yoksun dünya düzeninde, insanlık yarım ay gibi aydınlıkla karanlığı birlikte yaşamayı sürdürmektedir. Dolayısıyla kültürel bilinç ihtiyaç temelli bir olguysa Türkoloji'nin **ikinci yüzyılı**, hem bugünü hem geleceği okuyabilmeli ve sorumlu kurumlar bu vizyona öncülük etmelidir.

Kanaatimizce, 2026 yılını anlamlı kılacak bu bilimsel etkinliğe, adıyla doğrudan örtüşen kurumlar ev sahipliği yapmalı ve üniversitelerin Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümleri de sürecin merkezinde yer almalıdır. Bugünden gelecek 100 yılın *vizyon metni / 2026 strateji belgesi* ortaya konulmalıdır. Bu vizyon metni, geniş bir bağlamda; kimlik, kültür, dil politikaları, dijital dönüşüm, ortak miras bilinci, müşterek eğitim müfredatları ve uluslararası iş birlikleri gibi çok yönlü alanlarda yeniden tanımlanmalıdır. Tarihsel birikimleri ve stratejik vizyonlarıyla Türk dünyasında öncülük edebilecek başlıca temsili kurumlar şunlardır:

- 1- İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi
- 2- Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Türkoloji Enstitüsü,
- 3- Semerkant Devlet Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü,
- 4- Kazakistan Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesi Türkoloji Araştırma Enstitüsü,
- 5- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Bölümü
- 6- Türkmenistan Kültür Enstitüsü, Mahtumkulu Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü
- 7- Türk Dil Kurumu.

Dip kökleri tarihin derinliklerine inse de özellikle Türk-Çin ilişkilerinin bir yansıması ve Batılı oryantalistlerin Sinoloji alanındaki faaliyetlerine bağlı olarak, 17. yüzyılda gelişmeye başlayan Türkoloji; bugün kurumsal kimliğiyle temsil ettiği halkların ortak belleğini ve kültürel iradesini yaşatan bir düşünce sistemine, bilgi işleme alanına ve entelektüel mirasa dönüşmüştür. Doğal olarak Türkoloji’de 2026 gelecek perspektifi; bu miras ekseninde Türk dünyasının bütünleşmesine yönelik disiplinlerarası entegrasyon, dijital kültür, yapay zeka temelli dil teknolojileri ve kültürlerarası etkileşim üzerine inşa edilmelidir. Bu kapsamda önerilerimizi şöyle sıralayabiliriz:

Türk lehçeleri arasında terim birliği ve ortak alfabe süreci ivedilikle tamamlanmalı; dijital arşivler, semantik veri tabanları ve sosyokültürel atlaslar oluşturulmalı; elektronik bellek projeleri hayata geçirilmeli; değişim programları yaygınlaştırılmalı; özgün içerikler üretilerek medyanın stratejik gücü etkin kullanılmalı; bilimsel dergi platformları ve üniversitelerin sanal kütüphaneleri entegre edilmeli; fikirden uygulamaya yönelik “Genç Akademi Ağı” kurulmalı, TDK, TÜRKSOY, YTB, TİKA, TÜBİTAK, TÜRKPA, TDT ve UNESCO gibi uluslararası marka değeri taşıyan kurumların faaliyet raporları kapsamında kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlenip beş yıllık planların gerçekleşme düzeyi izlenmeli; 1926 Kurultayı’nın tarihsel mirası doğrultusunda, kültür rotaları çizilerek Turan coğrafyasının kadim merkezlerinde periyodik kongreler yapılmalı; elbette bütün bu süreçlerin takibi amacıyla Türkoloji Koordinasyon Kurulu, akademik, bürokratik denetim mekanizmaları tesis edilmeli ve kararları uygulayıcı siyasi merciler, kültürel diplomasi temelinde “perspektif sunan prestij projeler” ile harekete geçirilmelidir.

Sonuç. Çalışmada vurgulandığı üzere, Türkoloji’nin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasındaki fikri ve siyasi temellere; yüz yıllık süreçte sırasıyla Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan eksenindeki asırlık kurumsal iradesine ve kurumsallaşmanın temel kodlarına; 1926 Bakü Kurultayı’nın etki alanıyla dip dalga oluşturduğu faaliyetlere ana hatlarıyla değinilmiştir.

Yazının ana eksenini oluşturan Türkoloji, adeta bir veri madeni olarak gördüğü dil, tarih, coğrafya, edebiyat ve kültür araştırmalarına odaklanmış; Türk dünyasının ortak belleğini taşıyan, kimlik inşasına yön veren, kültürel sürekliliği sağlayan stratejik bilgiyi işleme alanı ve bir düşünce sistemi hâline gelmiştir. Bu bağlamda 2026 yılı, 1926 Bakü Kurultayı’nın yüzüncü yılı olarak yalnızca bir anma değil, aynı zamanda yeni bir vizyonun ilanı için eşsiz bir fırsattır. Dolayısıyla Türkoloji’nin ikinci yüzyılına dair vizyoner ve sürdürülebilir stratejiler geliştirilmesi zaruridir.

Yukarıda inisiyatif alması gereken kurumlara, faaliyet alanlarına ve gelecek perspektifi anlamında önerilere yer verilmiş, iradi hafızanın dijital kültürle bütünleşmesinin önemi vurgulanmıştır. Türkoloji’nin bugünü analiz eden ve 21. yüzyılın dinamiklerine uygun bir yaklaşımla asırlık kurultaydaki gibi geleceği yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu kapsamda üniversitelerin Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümleri ve kurumsal olarak adı Türkoloji ile bütünleşmiş kurumların sürece öncülük etmesi büyük önem taşımaktadır.

Sözün özü Türkoloji’nin ikinci yüzyılına yön verecek kapsamlı bir strateji belirlenmeli; 1926 Bakü Kurultayı’nın mirası ve Gaspıralı’nın birlik ideali, günümüzün ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanmalı; Türk dünyasında entegrasyonu güçlendirmek için *ortak alfabe*, *ortak dil* ve *terim birliği* acilen sağlanmalıdır. Bu süreçte bilimsel, kurumsal ve siyasi aktörler arasında eşgüdüm sağlanmalı; dil ve alfabe komisyonları durumu sistematik ve etkin biçimde yürütmelidir.

İqtiboslar/ References/ Kaynaklar/ Сноски:

1. Abdumajidov, L. *O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqidagi qonuniga sharhlar*. – Toshkent: Adolat, 1999.
2. Demirel, Ömer Faruk. “1. Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel”, *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996) Bildiri Kitabı*. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, 27-58.
3. Eltazarov, Juliboy. *O'zbekistanda 20-asrda amalga oshirilgan yozuv va imlo islohotlari tarixidan (Sotsiolingvistik tahlil)*. Samarqand: SamDU nashri, 2017.
4. Ercilasun, Ahmet Bican. “Türk Dünyasının Entegrasyonunda Dilin Rolü”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1 (Güz), 2007.
5. Ercilasun, Ahmet Bican. *Makaleler-Dil-Destan-Tarih-Edebiyat* (Haz. : Ekrem Arıkoğlu), – Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
6. Gökdağ, Bilgehan Atsız. “Alfabe ve Siyaset”, *Atatürk'ün Harf Devrimi ve Türk Dünyasına Yansımaları Sempozyumu; Bildiriler*, -Trabzon: KTÜ Yayınları, 1999.
7. Gökdağ, Bilgehan Atsız. “Türkmenistan’da Dil Uygulamaları”, *5.Uluslararası Dil Kurultayı*, 2.cilt, 2004.
8. Gömeç, Saadettin. *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. – Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
9. Gürsoy-Naskali, Emine. “Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikaları”, *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, (Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin), - Haarlem-Hollanda: SOTA Yayınları, 2002.
10. Həsənli, Cəmil. “Birinci Türkoloji Qurultaya Qısa Tarixi Baxış”, *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996) Bildiri Kitabı*. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, 7-12.
11. Kalenderoğlu, İhsan. *Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan’da Folklor Politikaları ve Çalışmaları*. – Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2011.
12. Kasapoğlu Çengel, Hülya. “Sovyet İdeolojisi ve Türkistan Aydınları”, *Gazi Türkiyat*, Güz, 23, 2018, 1-7.
13. Kazımoğlu, Samir. “Alman Türkologları ve Birinci 1926 Bakû Türkoloji Kongresi (Prof. Dr. Georg Jakob, Prof. Dr. Theodor Menzel, Prof. Dr. Paul Wittek)”, *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996) Bildiri Kitabı*. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, 1-5.
14. Khudiyeva, Vazufa. “1926 Birinci Bakû Türkoloji Kongresi ile İlgili Belgelerin Araştırılması”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 2024, 4573-4579.
15. Kılıç, Fahri. “Azerbaycan’ın Latin Alfabesine Geçişinin Türkiye’deki Alfabe Tartışmalarına Etkisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz 2019, 100, 479-504.
16. Kocaoğlu, Timur. “Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Basın”, *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, (Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin), - Haarlem-Hollanda: SOTA Yayınları, 2002.
17. Köprüzade, Mehmet Fuat, “Türkiyat Âleminde”, *Hayat*, 3/53, 1927.
18. Oral, Mustafa. “Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (17), 2004.
18. Ortaylı, İlber. “Türkoloji ve Slavistik: Türkiye Türkolojisi ve Rusya ve Sovyet Aydınlarının Türkolojisi Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim (Makaleler 1)*. – Ankara: Turan Kitabevi, 2000.

19. Sarıyev, Berdi. “Türkmenistan’da Alfabe ve Bugünkü Gelişmeler”, *Atatürk’ün Harf Devrimi ve Türk Dünyasına Yansımaları Sempozyumu (27 Ekim 1998) Bildiriler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon: Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, 117-120.
20. Savaşkan, Vafa. “Azerbaycan’da Ana Dilinin Öğretilmesine Yönelik Yazılmış İlk Ders Kitapları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 53, 2015, 201-214.
21. Şerbak A. M. “SSCB’de Türkoloji Çalışmaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 2004, 7-9.
22. Toker, Mustafa. “Türkistan’ın Latin Alfabesine Geçmesinde Büyük Rol Oynayan Halid Seid Hocayev ve *Büyük Elifba Yollarında Eski Hatıra ve Duygularım* Adlı Eseri”, *1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996) Bildiri Kitabı*. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, 79-89.
23. Türk, Vahit. “1926 Bakü Türkoloji Kurultayı”, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3(17), 2022, 25-42.
24. User, Hatice Şirin. *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
25. Yılmaz, Emrah. “Özbekistan’ın Vizyoner Lideri Şevket Mirziyoyev’in Dil Politikası”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 114, 2025, 253-271.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

The scientific journal is based on the decision of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan dated May 8, 2024 and numbered 354/5; It is included in the list of scientific publications that are recommended for candidates to receive the Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Science (DSc) academic degrees in the fields of history and philology to publish their scientific results due to their theses.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 91 527 68 22

+998 99 596 35 69

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya2025

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

- The article is presented on 8-10 pages;
- Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone number, email address and ORCID number of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in 2 other languages (optionally selected from Uzbek, English, Russian and Turkish) in addition to the language in which the article is written.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
- The topic of the scientific article submitted by the author (or co-authors) must correspond to the journal's columns.
- Articles can be submitted in Uzbek, English, Russian, and all other Turkic languages.
- The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
- Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
- Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
- Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilmfanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o’tkazilgan sammitida ko’zda tutilgan o’zaro aloqalarni jadallashtirish bo’yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarida amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O’zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Ilmiy jurnal O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAKning 2024-yil 8-maydagi 354/5-sonli rayosat qarori asosida tarix, filologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro’yxatiga kiritilgan.

JURNAL QUYIDAGI YO’NALISHLARDAGI MAQOLALARNI NASHR QILADI:

- ✓ Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi
- ✓ Turk dunyosi tadqiqotlari
- ✓ Turkiy tillar dialektologiya
- ✓ Folklorshunoslik
- ✓ Qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslik
- ✓ Adabiy aloqalar va tarjimashunoslik.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 91 527 68 22

+998 99 596 35 69

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya2025

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
- 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,5 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
- 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otasmi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
- 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, Respublika, telefon raqami, elektron pochta manzili va ORCID raqqami to‘liq keltirilishi kerak.
- 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
- 5. Har bir maqola boshida maqola yozilgan tildan tashqari yana 2 tilda (o‘zbek, ingliz, rus va turk tillaridan ixtiyoriy ravishda tanlanadi) annotatsiya bo‘lishi lozim.
- 6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
- 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
- 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snokalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Muallif (yoki hammualliflar) tomonidan taqdim etilayotgan ilmiy maqola mavzusi jurnal ruknlariga mos kelishi shart.
- Maqolalar o‘zbek, ingliz, rus va barcha turkiy tillarda taqdim etilishi mumkin.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

Научный журнал на основании решения Высшей аттестационной комиссии (ВАК) Министерства высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 8 мая 2024 года под номером 354/5; Он включен в перечень научных изданий, рекомендуемых кандидатам на получение ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в области истории и филологии для публикации своих научных результатов по своим диссертациям.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 91 527 68 22

+998 99 596 35 69

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya2025

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа A4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, номер телефона, адрес электронной почты и ORCID-номер автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи, помимо языка, на котором написана статья, должна быть аннотация на 2-х других языках (на выбор – узбекский, английский, русский и турецкий).
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Тема научной статьи, представленной автором (или соавторами), должна соответствовать рубрикам журнала.
- Статьи могут быть представлены на узбекском, английском, русском и всех других тюркских языках.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекондованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Bilimsel dergi, Özbekistan Cumhuriyeti Yükseköğrenim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı'na bağlı Yüksek Kabul Komisyonu'nun 8 Mayıs 2024 tarihli ve 354/5 sayılı kararına esasen; tarih, filoloji alanlarında Felsefe Doktoru (Doktora) ve Bilim Doktoru (DSc) akademik derecesini almaya aday kişilerin tezleri dolayısıyla bilimsel sonuçlarını yayınlaması tavsiye edilen ilmî yayınlar listesine dâhil edilmiştir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya2025

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütun olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon numarası, e-posta adresi ve ORCID numarası eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında, makalenin yazıldığı dilin yanı sıra 2 dilde de (isteğe bağlı olarak Özbekçe, İngilizce, Rusça ve Türkçe arasından seçilecek) açıklama bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatta hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Yazarın (veya ortak yazarların) sunduğu bilimsel makalenin konusu dergi sütunlarıyla örtüşmelidir.
- Makaleler Özbekçe, İngilizce, Rusça ve tüm Türk dillerinde gönderilebilir.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

**ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”**

Muharrir:

Musahhih va texnik muharrir:

Norxo‘ja Choriyev

Rahmatulloh Shokirov

2025-yil 23-iyunda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2025-yil 27-iyunda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozı. Shartlı bosma tabog‘ı –12.5.

Adadı 15 nusxa. Buyurtma № 318

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229

9 772992 922004